УДК 811.111:811.161.2]'25

В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф.,
А. В. Карабан, канд. філол. наук, викл.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

УЗУСНИЙ ПРИНЦИП "БІЛЬШОЇ ВАГИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ РЕЧЕННЯ" В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ ТА УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Перевіряється гіпотеза про узусний принцип більшої ваги другої половини речення в англійському мовленні й українсько-англійському перекладі великих груп підмета та певні обмеження на його дію. Підтверджується, що цей принцип виконується у випадках можливості зменшення обсягу підмета та має обмежену дію в разі великих цільних підметів. У цьому відношенні також порівнюються переклади перекладачем-людиною та автоматичним перекладачем Google Translate для з'ясування того, наскільки в останньому дотримується цей узусний принцип. Обговорюються також імплікації знання його дії для підготовки професійних перекладачів із рідної мови.

Ключові слова: *англійське мовлення, принцип ваги другої половини речення, переклад з української мови англійською, трансформації великої групи присудка.*

Важливу роль у здійсненні адекватного перекладу відіграє, поряд із мовно-системною компетентністю, узусна компетентність – здатність перекладача вживати у переклади правильні та прийнятні і доречні мовленнєві акти відповідно узусним принципам і регулярностям цільової мови. Особливо це стосується перекладу з рідної мови іноземною мовою, оскільки звичайно узусна компетентність перекладача стосовно використання цільової мови поступається (іноді, доволі значно) узусній компетентності вживання рідної мови.

Слід зазначити, що узуси майже всіх мов вивчені зовсім недостатньо, зокрема, недослідженими залишається співвідношення узусних принципів і регулярностей, притаманних задіяним у перекладі двох мов. Оскільки у кінцевому рахунку саме від узусної компетентності залежить адекватність і природність

мовного аспекту перекладу, її вивчення та дослідження узусних принципів та регулярностей є наразі актуальним перекладознавчим завданням, вирішення якого дозволить покращити навчання перекладу, зокрема, іноземною мовою, та його адекватність.

Серед багатьох недостатньо досліджених у плані перекладу узусних принципів і регулярностей англійської мови особливий інтерес становить так званий "принцип більшої ваги другої частини словосполучення або речення (мовленнєвого акту)", відповідно якому друга половина словосполучення або речення за кількістю мовних елементів (слів або складів) повинна бути більшою (довшою) за першу половину (див. [*Francis E.J. 2010:46*], [*Timyam N., Bergen B. 2010:144*]).

Цей принцип визначає прийнятність мовленнєвих актів і застосовується вибірково тоді, коли це дозволяють узусні норми побудови речення, прийнятного для певного мовленнєвого акту. Спостереження над українсько-англійським перекладом засвідчують більшу кількість речень з великою групою підмета (5–6 та більше слів) у мовленні українською мовою, тому саме така мовна пара становить інтерес у дослідженні дії цього принципу під час перекладу. Відповідно, в українській мові з її відносно вільним порядком членів речень і нефіксованою позицією підмета дія принципу більшої ваги групи присудку порівняно з групою підмета значно менш помітна (нагадаємо, що англійська група підмета повинна бути на початку речення і передувати за нормального, неінвертованого порядку членів речення групі присудка). Варто зауважити, що зазначений узусний принцип "більшої ваги" недосліджений і у плані того, у яких випадках в англійському мовленні дозволяється порушення цього принципу, тобто, коли підметова група речення може переважати за кількістю мовних елементів (слів) присудкову групу.

Отже, **об'єктами дослідження** є великі групи підметів українських речень і їхні переклади англійською мовою, які в одних випадках зазнають трансформації зменшення обсягу української великої групи підмета, а в інших – ні (про трансформації присудків і невеликих груп присудків див., наприклад, [Федотова,

2008]. Усього було досліджено 500 українських речень із великою групою підмета та їхні переклади англійською мовою. Оскільки речення є відбитками ("слідами" мовленнєвих актів, які є, на нашу думку, одиницями перекладу), то саме вони піддавалися аналізу.

Предметом дослідження є те, за яких мовних характеристик велика група підмета українського речення може зазнавати в українсько-англійському перекладі трансформації компресії (скорочення), а за яких – ні, та чому.

Матеріалом дослідження слугували українські речення із великою групою підмета та їх переклади англійською мовою, вилучені методом випадкової вибірки з контекстуального українсько-англійського корпусного онлайнового словника Glosbe [Glosbe]. Усього проаналізовано 500 українських речень із великими групами підмета (обсягом 5 та більше слів або 10–16 складів і більше) та їх переклади англійською мовою. В ілюстративних прикладах, наведених нижче, спочатку наводиться переклад, виконаний перекладачем-людиною, а потім у круглих дужках переклад, виконаний автоматичним перекладачем Google Translate (зауважимо, що у його перекладах нас цікавило лише те, як він перекладає великі групи підмета, і тому ми просто ігнорували інші його помилки).

Метою дослідження є встановити, наскільки у перекладі людиною-перекладачем з української мови англійською мовою діє зазначений чинний в англійському мовленні принцип (зменшення) великої групи підмета (та, відповідно, збільшення групи присудка), а також чи спостерігається подібна трансформація зменшення групи підмета в українсько-англійському автоматичному перекладі, здійснюваному найкращим натепер онлайновим перекладачем Google Translate, заснованому на новітній перекладацькій моделі – нейронних мережах – та перекладі на основі прикладів із паралельних текстів. Порівняння в цьому випадку перекладу людини й автоматичного перекладача має на меті перевірити, наскільки останній враховує чинність принципу більшої ваги другої половини англійського мовленнєвого

акту. Крім того, на основі перекладів людиною перекладачем передбачається дослідження того, у яких випадках зазначений принцип не діє, тобто у перекладі англійською мовою не відбувається зменшення обсягу великої групи українського присудка і там залишається та сама група підмету, що була й в оригіналі.

Було попередньо сформульовано **дві гіпотези**. Суть **першої гіпотези** полягало в тому, що в англійському мовленні використовуються великі групи підмета у реченнях у тих випадках, коли вони не можуть бути зменшені без порушення смислу або граматичних (у першу чергу, синтаксичних) обмежень. Для цього потрібно було виявити великі групи підмета англійських речень, які не можуть зазнавати внутрішньомовної трансформації скорочення групи підмета.

Оскільки поки що немає досліджень про обмеження на дію зазначеного принципу в англійському мовленні (тобто, ніскільки універсальним є цей принцип), то **друга гіпотеза** формулюється так: у разі певних лексико-синтактичних і семантичних характеристик великої групи підмету українське речення зазнає трансформації її зменшення у перекладі англійською, а якщо такі групи підметів не мають відповідних характеристик, то вони перекладаються англійською мовою зі збереженням (майже) усього обсягу групи підмета українського речення.

Процедура перевірки гіпотез полягала у знаходженні англійських перекладів речень, де спостерігалося скорочення групи підмета українських речень, а також таких англійських перекладів, де такого скорочення не спостерігалося. Після цього аналізувалися структурно-семантичні характеристики підметів українських речень і визначалися ті види великих підметів, які зазнають трансформації компресії (скорочення), і виді підметів, які не зазнають такої трансформації. Результатом перевірки гіпотези стало визначення українських речень із тими видами великих груп підметів, до яких дозволяється застосовувати трансформацію скорочення (компресію) обсягу підмета, та українських речень із тими видами великих підметів, до яких ця трансформація не застосовується (не може бути застосована).

Результати дослідження. Проведений аналіз 500 перекладів речень із великою групою підмета з англійської мови українською показав, що зовсім не всі такі речення зазнавали трансформації скорочення, отже, принцип більшої довжини в англійських перекладав не діяв безумовно: у 231 випадку велика група підмету внаслідок її трансформації зменшувалася на 1–4 слова (і, відповідно, збільшувалася у перекладі присудкова група), тоді як у 269 випадках вона не зазнавала трансформації скорочення (і, відповідно, група присудка не збільшувалася). Таким чином, у перекладах з української мови англійською зазначений принцип не завжди витримувався, і це було приводом аналізу англійських перекладів, де залишалася велика група присудка, що була наявна в українських вихідних реченнях. У цьому зв'язку перевірялася друга сформульована вище гіпотеза про обмеженість дії принципу більшої групи присудка порівняно з групою підмета.

Розглянемо спочатку, у яких випадках у перекладі відбувається зменшення обсягу групи підмета англійського речення через дію принципу більшої ваги присудкової групи речення. Типовим способом зменшення великої групи підмета в англійському перекладі є **членування складної підметової групи, до якої входить описове означальне підрядне речення або описове словосполучення-означення**, коли означувана іменникова група ставиться перед присудковою групою, а саме підрядне речення або словосполучення-означення входить до складу останньої чи ж стає певною обставиною:

Колись у далекому минулому цю територію вкривало море, яке залишило по собі відкладення вапняку та доломіту. – At some time in the distant past, the sea covered this area and left deposits of limestone and dolomite. (Once in the distant past, this territory covered the sea, which left behind the deposits of limestone and dolomite.)

Тут міститься урок про те, як визначати пріоритети. – The lesson here is about setting priorities. (Here's a lesson on how to prioritize.)

Пошкодити перлину також можуть парфуми, миючі та косметичні засоби або кислота, яка міститься в поті людини. –

Acid, including that found in human perspiration, can cause damage, as can detergents, perfumes, and other cosmetics. (Damaging the pearl can also be perfumes, detergents and cosmetics or an acid that is contained in human sweat.)

У жовтні 1996 року на сході країни вибухнула війна, яка швидко охопила інші регіони. – In October 1996, a war broke out in the eastern part of the country and rapidly spread to other areas. (In October 1996, a war broke out in the east of the country, which quickly spread to other regions.)

У 1939 році почалася Друга світова війна, яка швидко розгорялася. – In 1939, World War II began, and it soon escalated. (In 1939, the Second World War, which quickly flared up, began.)

Будинки, які раніше були для них надійним захистом, тепер чаїли небезпеку. – Once havens of rest and safety, their own homes were menacing them. (Buildings that used to be reliable for them were now in danger.)

У село в Уганді приїхав юнак, який мав виконати в будинку цегляні роботи…– A young man came to a village in Uganda to do some masonry work on the house... (A young man, who had to perform in a house masonry works, came to Uganda.)

Автомобіль, що формою нагадує рибу-коробочку, легше долає опір повітря. – A concept car imitates the surprisingly low-drag and stable design of the boxfish. (A vehicle that resembles a box like fish shapes, overcoming air resistance more easily.)

У XVII–XVIII століттях у Німецькій лютеранській церкві виникла релігійна течія, яку називають пієтизмом. – Pietism was a religious movement that developed within the German Lutheran Church in the 17 th and 18 th centuries. (In the seventeenth and eighteenth centuries, the German Lutheran church arose in the religious movement called peitism.)

Виникло ще багато інших цікавих питань, які археологи, мабуть, намагатимуться вияснити в майбутньому. – Many other intriguing questions have been raised that archaeologists may be studying for years to come. (There are many other interesting issues that archaeologists will probably try to find out in the future.)

У цих випадках Google Translate для уникнення у перекладі великої групи підмета використовував конструкцію there is, скорочення групи підмета шляхом вилучення окремих слів, а також її членування, іноді перекладав такі групи підметів дослівно, а в деяких випадках зовсім не впорався зі зменшенням групи підмета у перекладі, неправильно проаналізувавши вихідне речення та застосувавши інверсію присудка.

Ще одним способом скоротити велику групу підмету в українсько-англійському перекладі є **використання в цільовому реченні формального підмета it** (у тому числі у складі емфатичної (підсилювальної) конструкції):

Дедалі частіше їхніми жертвами стають "не солдати, а звичайні громадяни", як повідомила радіопрограма ООН"Перспектива". – It is ordinary citizens, rather than soldiers," who are increasingly the victims, reported "Perspective," a program broadcast by UN Radio. (Increasingly, their victims are "not soldiers, but ordinary citizens", according to the UN radio program "Perspective".)

Прийшов час подивитися правді в очі. – It's time you faced reality. (Google Translate – It's time to look right at your eyes.)

Зазвичай вважається, що робити копії для інших, навіть коли ми даруємо їх безплатно, є порушенням закону про авторські права. – Usually it is a violation of the copyright law to make copies for others, even when we are giving them away free. (It is generally believed that copying for others, even when we donate them for free, is a violation of copyright law.)

У певних установах було б добре запитати, чи можна залишити літературу в кімнаті відпочинку. – At some businesses, it may be better to ask if you can leave some reading material in the break room. (In certain institutions, it would be good to ask if it is possible to leave the literature in the rest room.)

У цьому випадку Google translate також переважно використовував уведення формального підмету it (хоча не завжди там, де це робила людина-перекладач), але не використовував емфатизацію за допомогою конструкції it is.

Для зменшення групи підмета в ручному перекладі використовується й **конструкція there is**:

...коли сеанс мануальної терапії проводить досвідчений фахівець, то рідко спостерігаються якісь побічні явища. – ...there is a low incidence of side effects with chiropractic manipulation by a skilled practitioner (...when a session of manual therapy is carried out by an experienced specialist, then there are rarely observed any side effects.)

Спостерігається багато випадків вагітності серед дівчат-підлітків, і це є основною причиною того, що вони залишають школи. – In addition to economic woes, there is a high incidence of pregnancy among teenage girls, which is a major cause of their high dropout rate. (There are many cases of pregnancy among teenage girls, and this is the main reason that they leave school.)

У ті дні знову зібрався великий натовп людей. – There was again a large crowd. (In those days, a large crowd of people gathered again.)

Настане особливий час, коли народи почнуть бунтувати. – There would be a notable time when the nations would be in tumult. (There will be a special time when the people will rebel.)

Незабаром з'явилися дренажні канали, палі для фундаменту, а далі й вулиці з будинками, церквами, лікарнями і державними установами. – Soon there were drainage channels, piles for the foundation, and then the streets with houses, churches, hospitals and state institutions. (Drainage canals, foundation piles, streets, buildings, churches, hospitals, and government offices soon appeared.)

Автоматичний перекладач у цьому випадку використовував також конструкцію there is, хоча іноді й припускався вживання великої групи підмета.

Нерідко скорочення підметової групи в англійському перекладі досягається шляхом **використання у перекладі словосполучення зі складу української великої групи підмету**:

У 66 році н. е. римське військо на чолі з Цестієм Галлом підійшло до Єрусалима, щоб придушити затяжне повстання. – In order to put down prolonged revolt, Cestius Gallus led Roman forces against Jerusalem in 66 C.E. (In 66 AD e. the Roman army headed by Cestius Gall came to Jerusalem to suppress a protracted uprising).

У таких випадках Google Translate не застосовував зазначеної трансформації великої групи підмета і перекладав її дослівно.

Зменшення групи підмета у перекладі нерідко відбувається також за рахунок **використання типової для англійської мови моделі речення, де підмет виражено персоніфікованим іменником, а присудок – метафоричним дієсловом** (в українській мові така модель речення зовсім нечастотна). У такому разі українське речення зазнає у перекладі наступних трансформацій:

а) заміна додатку на підмет:

Цю місцевість колись вкривало тепле внутрішнє море. – The whole region was a warm inland sea. (This area once covered the warm inner sea.)

... у ній містяться дані, про які наука довідалась багато століть пізніше. – ...it contains statements that were centuries ahead of their time. (It contains data that science learned many centuries later.)

Психічно здорова, розсудлива людина ніколи не вчинить убивства. – Homicide is not the act of a sober, sane, individual. (Mentally healthy, prudent person will never commit murder.)

...шляхом селекції виводять різні квіти та тварини з бажаними ознаками. – ...various flowers and animals could acquire certain desirable qualities through selective breeding. (Through selection, they bring out different flowers and animals with the desired features.)

Тут Google Translate переважно не використовував зазначену трансформацію і перекладав велику групу підмета дослівно.

Зазначена вище трансформація може у перекладі супроводжуватися **трансформацією пасивизації**, коли український підмет стає в англійському перекладі додатком:

У 2001 році поліція, військові сили, повстанці та окремі особи по світі володіли 639 мільйонами одиниць ручної вогнепальної зброї. – In 2001 an estimated 639 million small firearms were held by the police, the military, rebel forces, and individuals worldwide, (In 2001, the police, military forces, rebels and individuals in the world owned 639 million pieces of hand firearms.

Згодом представляти в суді родину Ембралінаґ взявся адвокат Феліно Ґанал, який раніше працював в одній з найавторитетніших юридичних установ країни. – As events turned out, the family was represented by Felino Ganal, an attorney who had previously been employed by one of the most reputable law firms in the country. (Subsequently, the lawyer Felino Ghanal, who previously worked in one of the country's most authoritative legal institutions, took over the Imbralin family).

Довгий час Північний Льодовитий океан вкривала крига завтовшки близько 80 метрів. – The Arctic Ocean has long been covered by vast sheets of ice up to 260 feet [80 m] thick. (For a long time, the Arctic Ocean covered the ice about 80 meters thick).

Над школами, лікарнями та більшістю установ комунального обслуговування здійснювало управління або нагляд духівництво. – Schools, hospitals, and most public services were either run by the clergy or controlled by them. (Above schools, hospitals and most communal services was administered or supervised by the clergy).

Після цього настав період обміну, коли з вальденсами ділилися своїми поглядами протестантські громади. – This was followed by a period of exchange whereby Protestant communities shared ideas with the Waldenses. (After this, a period of exchange came when the Protestant communities shared their views with the Waldenses).

Тут автоматичний перекладач майже не впорався із застосуванням цієї трансформації і в цілому невдало переклав велику групу підмета.

б) трансформація різного роду обставин (часу, місця, причини) українського речення у підмет в англійському перекладі:

На такій конференції можна було б встановити розміри компенсацій тим країнам, які погодяться зберігати ліс. – Such a convention could determine the price tags for the environmental services provided by forests. (At such a conference, it would be possible to set the amount of compensation to those countries that agree to keep the forest.)

У наступній статті містяться відповіді на ці запитання. – The next article will take up these questions. (The next article contains answers to these questions).

У цьому журналі містяться деякі поради, як батькам навчати дітей про Бога. – This magazine gives some tips on how parents can teach their children about God. (This magazine contains some tips on how parents teach children about God).

У ньому описано те, що сталося першого дня місяця мархесвана, в шостий рік повстання євреїв проти Риму. – It stated what occurred on the first day of the month of Marheshvan, in the sixth year of the Jewish revolt against Rome. (It describes what happened on the first day of the month of Marhiswana, in the sixth year of the uprising of Jews against Rome.)

Результатом цього повстання було скинення царя Миколи II і встановлення комуністичного правління. – This revolt dethroned Czar Nicholas II and led to Communist rule. (The result of this uprising was the overthrow of Tsar Nicholas II and the establishment of communist rule).

Під час Першої світової війни, яка вибухнула менше ніж через 20 років після смерті Нобеля, почали застосовувати нову смертоносну зброю. – Less than 20 years after Nobel's death, World War I saw the use of new deadly weapons (During the First World War, which broke out less than 20 years after the death of Nobel, began to use a new deadly weapon).

Проте через навислу загрозу Великої війни, яку згодом назвали Першою світовою, не здійснились райдужні сподівання щодо майбутнього. – The impending Great War, later called World War I, would rob the world of its optimism. (However, due to the threat of the Great War, which was subsequently called the First World, raining hopes about the future were not fulfilled).

Отож, через дух суперництва у нас може виникнути заздрість, образа і неприхильність до тих, хто багатший, займає вище становище, має ліпшу репутацію чи ще в чомусь кращий від нас. – A competitive spirit thus provokes envy, resentment, and displeasure toward someone because of his belongings, prosperity, position, reputation, advantages, and so on. (So, because of the spirit of rivalry, we may have envy, insult and dislike for those who are richer, occupy a higher position, have a better reputation or something better than us.

На ній зображено знаменитий Фонтан молодості. – It shows the famous Fountain of Youth. (It features the famous Fountain of Youth).

Червоними крапочками зображено, де розташовані школи, які профінансовані донорами. – The red dots show where all the schools financed by donors. (The red dotted depicts where the schools are funded by donors).

У цьому ж будинку сьогодні розміщена бібліотека Куси, в якій налічується більше ніж 300 рукописів. – This same building now houses Cusa's library of more than 310 manuscripts. (In the same building today there is the Kusi library, which has more than 300 manuscripts).

Від вибуху закладеної в автомобілі бомби було зруйновано Посольство Ізраїлю. – A car bomb demolishes the Israeli Embassy. (The Israeli embassy was destroyed by the bombing of a car bomb.

Останнім часом про неї написано чимало книжок та їй присвячено ряд виставок. – Recent years saw a surge in books and exhibitions about her. (Recently, a lot of books have been written about her and a number of exhibitions are devoted to her).

Тож у цей вирішальний рік почалися дві війни: одна на землі, а інша на небі. – So the same pivotal year saw the outbreak of war on earth and war in heaven. (So in this decisive year began two wars: one on earth, and the other in heaven.

А втім, 1919 року відбулася надзвичайна зміна. – However, the year 1919 saw a dramatic change. (However, in 1919, a remarkable change took place.

У статті розглядаються запитання, які можуть вас цікавити. – This article considers questions you may have raised (The article deals with questions that may interest you).

Варто зазначити, що у своїх перекладах Google Translate лише частково використовує зазначену модель англійського речення, а переважно використовує інші прийнятні трансформації, хоча іноді робить при цьому помилки.

Іноді для зменшення великої групи підмета українського речення використовуються **комплексні трансформації більш цілісного перетворення**, що включають дві та більше трансформацій вихідного речення:

У сечі людей, які приймали кокаїн, міститься бензоілекгонін – речовина, яка виводиться з організму. – Cocaine users excrete benzoylecgonine in their urine. (In the urine of people who took cocaine, contains benzoylcogonine – a substance that is excreted from the body).

Стосовно перекладача Google Translate можна сказати, що він поки що не здатен на подібні трансформації.

Зменшеним в обсязі підметом у перекладі може ставати й **частина додаткового підрядного речення**:

Немає нічого поганого в тому, щоб працювати у приймальні якоїсь установи. – Working as a receptionist is not wrong in itself. (Google Translate – There is nothing wrong with working at an institution's reception desk).

Оскільки Google Translate намагається перекладати всі слова (перш за все смислові) речення, то поки що він не може здійснювати такі творчі трансформації,на які здатний перекладач-людина.

Поширеним способом зменшення великої групи підмета в українсько-англійському перекладі є **уведення в англійське речення доречного меншого контекстуально зумовленого смислового підмета**:

Ранньою осінню в нашій місцевості можна побачити кущоподібне дерево, обліплене ягодами, що схожі на намистини. Вони ростуть не гронами, а щільно вкривають кожнісіньку гілочку. – …in early autumn, visitors to the countryside may come across the sea buckthorn, a small shrub or tree, laden with small beadlike berries of a bright-orange hue. (In early autumn in our area you can see a cobblestone tree sprinkled with beads that are similar to beans. They grow not clusters, but densely cover each branch).

Нижче наводяться висловлювання людей, які вже певний час вивчають Біблію. – The following are the personal expressions of people who took time to learn from the Bible. (Below are the statements of people who have been studying the Bible for some time).

У багатьох країнах працівникам державних установ нічого не треба давати для того, щоб вони виконали свою роботу. – In many places, a member of the community does not have to give anything to public employees in order to obtain what he is entitled

to. (In many countries, employees of state institutions do not have to give anything to do their job).

Сюди можна ввести установу або групу, з якою користувач бажає себе асоціювати. – You can add the business or group that the user would like to be associated with. (You can enter here the institution or group with which the user wants to associate himself).

За такого отруєння спостерігається головний біль, сонливість, кволість, запаморочення, нудота і втрата свідомості, а при тяжкому ступені отруєння – слабий пульс, кома та порушення дихання. – Symptoms include headache, drowsiness, weakness, dizziness, nausea, and fainting – and in severe cases, weak pulse, coma, and respiratory failure. (For such poisoning there is a headache, drowsiness, slackness, dizziness, nausea and loss of consciousness, and with severe degree of poisoning – a weak pulse, a coma and a breathing disorder).

Настала ремісія, яка тривала три місяці, але потім хвороба повернулася у тяжчій формі. – My leukemia went into remission for three months, only to return with a vengeance. (There was a remission that lasted three months, but then the illness returned in a difficult form).

Звичайно, нелегко жити у світі, де люди прагнуть збагачуватися за будь-яку ціну. – Of course, we live amid an economic system in which selfishness rules and profits are all-important. (Of course, it's not easy to live in a world where people tend to be enriched at all costs)

Тут виводять нові сорти і розробляють способи поліпшення обробки цукрової тростини і підвищення її врожайності. – Here scientists develop new cane varieties and do research to improve sugarcane agriculture and production. (It breeds new varieties and develops ways to improve the processing of sugar cane and increase its yield).

Спостерігається зростання прихильників релігії і серед молоді, і серед чоловіків, і серед людей з вищою освітою. – However, data now shows a rise in religious affiliation among youths, men, and those with higher education, (There is an increase in supporters of religion among young people, among men and among people with higher education).

Зазначимо, що перекладач Google Translate поки що не здатний на кшталт людини здійснювати такі творчі трансформації у перекладі безособових і неозначено особових українських речень, проте перекладає він подібні українські речення переважно правильно, застосовуючи інші трансформації (використання конструкції there is та інверсії присудка, уведення формального підмета it тощо).

Дуже поширеним способом зменшення великої групи підмета у перекладі є різного роду її **спрощення, зокрема, заміна означального підрядного реченням у складі українського підмета на означальне словосполучення, заміна більшого словосполучення-підмета на менше словосполучення-підмет, заміна підрядного речення у складі великого підмета на частину присудкової групи у перекладаному реченні** тощо:

Міжнародна коаліція, яка складається з-понад 70 недержавних організацій, розпочала глобальну кампанію з метою позбавити Ватикан представництва в ООН. – An international coalition of more than 70 non-governmental organisations (NGOs) has launched a global campaign to oust the Vatican from the United Nations. (The international coalition, which consists of more than 70 non-governmental organizations, has launched a global campaign to deprive the Vatican of a UN presence.)

Сестра, яка живе в багатоквартирному будинку, що добре охороняється, складає, сидячи на майданчику для відпочинку, малюнки-мозаїки, на яких зображено мальовничі пейзажі. – A sister who lives in a high-security apartment building uses the facility's recreation area to put together jigsaw puzzles of beautiful nature scenes. (A sister who lives in a well-guarded multi-apartment house, while sitting on a playground, makes mosaic drawings featuring picturesque landscapes.)

За останні 20 років кількість зареєстрованих стихійних лих збільшилася удвічі: від 200 до понад 400 на рік. – Recorded disasters have doubled in number from 200 a year to more than 400 over the past two decades. (Over the past 20 years, the number of registered natural disasters has doubled: from 200 to over 400 per year).

У 2011 році в Італії кількість проданих велосипедів перевищила кількість проданих автомобілів. – In 2011 in Italy, the sale

of bicycles exceeded the sale of cars. (In 2011, in Italy, the number of bicycles sold exceeded the number of cars sold).

Протее були також мореплавці, котрі переборювали страх і виходили у відкрите море. – But other brave mariners cast off their fears and took to the open sea. (However, there were also sailors who overcame fear and went out into the open sea).

Відносно перекладача Google Translate тут можна сказати, що він поки що не вміє застосувати такі творчі трансформації, як вилучення слова або словосполучення з великої групи підмета, хоча у перекладі таких речень демонструє певні можливості, наприклад, замінюючи підрядне означальне речення "що добре охороняється" у першому прикладі на складне словоозначення well-guarded.

Для створення переваги обсягу другої частини речення в англійському мовленні може відбуватися **інверсія підметової групи**, яка ставиться у кінець речення, і тому в перекладі з української мови порядок головних членів речення може зберігатися. Таким чином в англійському мовленні стає можливим дотримання принципу більшої ваги кінця речення у мовленнєвому акті:

На борту було кілька досвідчених активістів. – Aboard were some experienced activists. (On board were several experienced activists).

Тепер настав час для кожного, хто покладається на світську освіту, матеріальні речі або людські установи, змінити своє мислення. – Now is the time for any who may be putting their trust in secular education, material things, or human institutions to adjust their thinking. (Now it's time for anyone who relies on secular education, material things or human institutions to change their thinking).

Також важливим є той факт, що це перший випадок, коли уряд Франції визнано винним у порушенні статті Європейської конвенції про свободу релігії. – Also significant is the fact that for the first time, the government of France has been found guilty of violating the European Convention's freedom of religion clause. (Also important is the fact that this is the first case when the French Government was found guilty of violating the European Convention on Freedom of Religion).

Під кам'яними плитами, покладеними вряд, наче у спальній кімнаті, поховані рештки деяких товаришів Тіраденті́са, що брали участь у повстанні. – Under masonry slabs, laid out in a row like beds in a dormitory, are buried the remains of some of Tiradentes' fellow conspirators. (Under the stone slabs placed in a row, as if in the bedroom, the remnants of some of Tiradentis's martyrs who were involved in the uprising were buried).

Перекладач Google Translate доволі легко справляється з перекладом таких українських речень, перекладаючи їх без жодних трансформацій із переважним застосуваням в англійських перекладах інверсії присудка і лише зрідка не застосовуючи інверсії там, де вона потрібна з огляду на принцип більшох ваги другої (присудкової) частини англійського речення.

Отже, у перекладах українських рчень із великою групою присудка принцип більшої ваги присудкової (другої) частини речення в англійському мовленні спостерігається приблизно у половині перекладених людиною-перекладачем речень, тоді як автоматичний перекладач Google Translate у двох третинах перекладів не дотримується зазначеного прикладу.

Проте, як показують наші дослідження великих груп підмета в англійських реченнях і перекладах з української мови, зовсім не в усіх випадках в англійському мовленні та в перекладах перекладачем-людиною англійською цільовою мовою велика група підмета українського речення скорочується в обсязі для дотримання принципу більшої ваги другої половини речення, тобто, цей принцип має винятки, які перекладачі повинні знати для виконання адекватного перекладу з української мови англійською мовою. Нижче наводиться попередня класифікація таких випадків, які ще не зазначеніта не описані дослідникми. Отже, принцип більшої ваги другої (присудкової) частини англійського речення не діє стосовно таких речень в англійському мовленні:

1) коли в англійському реченні або перекладі англійською мовою **можливе використання групи однорідних присудків** і, відповідно, в українському вихідному реченні наявна така група підмета:

Працівників різних установ найбільше дратує постійне нарікання колег на великий обсяг роботи чи голосні розмови

по телефону або через спікерфон у робочий час. – Loud phone conversations, use of speakerphones and constant complaints about workload top the list of our co-workers' most annoying work habits. (Employees of different institutions are most annoyed by the constant critiques of colleagues for a large amount of work or loud conversations on the phone or through a speakerphone during working hours.

Нерідко великою проблемою для них стає відвідування державних установ і медичних закладів, а також здійснення простих грошових операцій. – Communication in government offices and health-care facilities, as well as simple business transactions, often become major problems for them. (Often, a big problem for them is the visit to state institutions and medical institutions, as well as the implementation of simple money transactions.

Облави та напади, влаштовані з одного боку повстанцями, а з другого – урядовими військами, закінчувались кровопроллиттям і смертю. – Raids and attacks, both by the rebels and by the government troops, have resulted in bloodshed and death. (Battues and attacks, arranged on the one hand by rebels, and on the other – by government troops, ended in bloodshed and death).

У цей нестабільний період поліція, армія повстанців, а також грабіжники не раз організовували на дорогах засідки, тож уряд запровадив на ніч комендантську годину. – During that volatile period, the police and the rebel army as well as the robbers all set up roadblocks, and the government imposed a dusk-to-dawn curfew. (In this unstable period, the police, the army of rebels, as well as robbers organized more than once on the roads of ambush, so the government introduced a curfew for the night).

Слід зазначити, що у разі перекладу таких українських речень перекладач Google Translate все ж таки знаходить можливість скоротити у перекладі групу підмета (див. перший і другий переклади цього пункту).

2) коли в англійському реченні (або перекладі англійською) **можлива інверсія головних членів речення**, тобто, коли група присудка може передувати групі підмета:

На одному кінці шкали перебуває Оксфорд, про який недавно стало відомо, що у 2015 році у кожному коледжі з трьох не

зарахували жолного чорношкірого абітурієнта. – At one end of the scale lies Oxford, where it was recently revealed that one in three colleges failed to admit a single black student in 2015. (At one end of the scale is Oxford, which recently became known that in 2015 in each college out of three did not count the yellow black student).

На іншому кінці – багато лондонських вишів, де отримують освіту більшість студентів африканського та азійського походження та інших етнічних меншин. – At the other end are many institutions in London, which collectively educate the majority of BAME students. (At the other end, there are many London universities where most students of African and Asian origin and other ethnic minorities receive education).

Слід зазначити, що перекладач Google Translate у перекладі таких речень може використовувати не інверсію присудка, а конструкцію there is.

3) коли в англійському реченні або його перекладі англійською може **міститися прикладка до іменникової групи-підмета** і, відповідно, коли в українському вихідному реченні наявна така прикладка:

Грін, який рішуче спростовує будь-які порушення, потрапив у центр хвилі обвинувачень у домаганнях. Green – who vehemently denies any wrongdoing – has become the focus of a wave of allegations of abuse and harassment. (Green, who firmly refutes any violations, has fallen into the center of the wave of accusations of harassment).

Члени всіх релігій – п'ятдесятники, адвентисти, баптисти та інші – приєдналися до повстання. – Members of all faiths – Pentecostals, Adventists, Baptists, and everyone else – are joining the uprising. (Members of all religions – Pentecostals, Adventists, Baptists and others – joined the uprising).

Внесені поправки до Закону про альтернативну службу, який в березні 2012 року схвалив уряд Вірменії, все ще мають розглядатись парламентом. – Amendments to the Law on Alternative Service, approved by the government of Armenia in March 2012, have yet to be considered by parliament. (Amendments to the Law on

Alternative Service, approved by the Government of Armenia in March 2012, still have to be considered by the parliament).

Насправді ж у бочках перевозили оправлені шкірою книги – примірники першого повного перекладу Біблії словенською мовою. – Concealed inside were leather-bound volumes of the first complete Bible in the Slovenian language. (In fact, in the barrels, they transported book-printed books – copies of the first complete translation of the Bible into Slovenian).

За останні півсторіччя з'явилося чимало біблійних перекладів, деякі з них багатьма мовами. – In the past half century, many Bible translations (some of them printed in numerous languages) have been provided. (Over the past half-century, many Biblical translations have appeared, some of them in many languages).

У першому реченні цього пункту у ручному перекладі підрядне речення вихідного українського речення зроблене як прикладка, а у другому прикладі наявність прикладки в українському реченні є сигналом перекладачеві для збереження в англійському перекладі великої групи підмета.

Для перекладача Google Translate такі українські речення не становлять труднощів – він перекладає їх адекватно або дослівно, або ж (у разі неозначено-особового вихідного речення) із уведенням особового займенника-підмета.

4) коли в англійському реченні (або його перекладі англійською мовою) **можна вжити підрядне підметове речення**:

Залишається незрозумілим, як закінчиться ця судова справа. – How the court case will ultimately be disposed of remains unclear. (It remains unclear how this case will end).

Цікаво те, що ми можемо навіть адаптувати швидкість цих працівників. – What's interesting is we can even adapt the speed of theiy workers. (Interestingly, we can even adapt the speed of these workers).

Важливе те, що я тобі запропоную. – What is important is the offer I'd like to make. (What is important is what I will offer you).

Особливо прикро, що тропічні ліси часто нищаться задля тимчасової користі. – What makes this environmental loss especially sad is that tropical rain forests are often destroyed for

little permanent benefit. (Particularly sad that tropical forests are often eroded for temporary benefit.)

Автоматичний перекладач перекладає такі речення або із застосуванням підрядного підметового речення, або шляхом спрощення (компресії) частини речення чи ж за допомогою інверсії присудкової частини.

5) коли в англійському реченні можливе **використання у підметниковій групі обмежувального означення-словосполучення до підмета** і, відповідно, в українському вихідному реченні наявне таке означення до підмета:

Однак не всі встановлені законом платежі, розкриті у неділю, пов'язані із розслідуванням втручання Росії. – Not all the legal payments revealed on Sunday are related to the Russia investigations, though. (However, not all statutory payments, disclosed on Sunday, are related to the investigation into Russia's interference).

Такі Лютерові сучасники, як Еразм Роттердамський та англієць Тиндаль, закликали до реформи. – Luther's contemporaries Erasmus of Rotterdam and Tyndale of England urged reform. (Such Luther contemporaries as Erasmus of Rotterdam and Englishman Tyndal called for reform).

Минулого року від СНІДу, туберкульозу та малярії померло у 160 разів більше осіб, ніж загинуло від землетрусу в Туреччині, циклонів в Індії та повені у Венесуелі. – The death toll last year from infectious diseases like AIDS, tuberculosis and malaria is 160 times greater than the number of people killed in last year's earthquakes in Turkey, cyclones in India and floods in Venezuela. (Last year, deaths from AIDS, tuberculosis and malaria killed 160 times more people than died from an earthquake in Turkey, cyclones in India, and floods in Venezuela).

Викладач із певними дуже добрими ідеями щодо допомоги студентам у шидкому та ефективному вдосконаленні іхньої англійської мови є чудовим вчителем! – A teacher with some very good ideas for helping students improve their English quickly and efficiently is a great teacher! (Teacher with some very good ideas about helping students in the smooth and effective improvement of their English language is a great teacher!)

З 1944 по 1946 роки кількість судових справ, відкритих за уявні порушення місцевого законодавства, підскочила з 40 до 800! – From 1944 to 1946, the number of prosecutions for alleged bylaw violations soared from 40 to 800! (From 1944 to 1946, the number of court cases instituted for alleged violations of local laws jumped from 40 to 800!)

6) коли в англійському цільовому реченні можливе використання як групи підмета **іменникової групи з обмежувальним означальним підрядним реченням**:

Британський професор філософії, якого звикли називати "найвпливовішим у світі атеїстом", заявив, що вірить у Бога. – A British philosophy professor who has been called "the world's most influential atheist" now says that he believes in God. (The British professor of philosophy, who used to call "the most influential atheist in the world," said that he believed in God).

Понад 40 відсотків пар, які жили разом до одруження, розлучаються ще перед десятою річницею свого шлюб. – More than 40 percent of couples who live together before getting married divorce before their tenth anniversary. (More than 40 percent of couples living together before marriage divorce even before the tenth anniversary of their marriage).

Ветеран в'єтнамської війни, який виконав 284 бойових завдання і отримав 29 нагород, розповідає, як війна вплинула на його життя. – A U.S. navy veteran who flew 284 combat missions in Vietnam and received 29 medals describes how that war affected his life. (The veteran of the Vietnam War, who completed 284 combat missions and received 29 awards, tells how the war affected his life).

Друга світова війна, яка була набагато спустошливішою за попередню, також змусила мільйони осіб утікати з рідних домівок. – The second world war–much more devastating than its predecessor–sent millions more fleeing from their homes. (The Second World War, which was far more devastating than the previous one, has also forced millions of people to flee from their homes.

Будинок, дах якого ви бачите он там, належить моєму батькові. – The house whose roof you see over there is my father's. (The house, the roof of which you see there, belongs to my father).

Війна, яка почалася в серпні 1914 року і завершилась у листопаді 1918, не була звичайною. – The war that began in August 1914 and came to an end in November 1918 was a dramatic event. (The war, which began in August 1914 and ended in November 1918, was not normal).

7) коли в англійському цільовому реченні можливе **використання групи підмета, що складається з іменникової групи й кількох однорідних означень до нього**, і відповідно, в українському вихідному реченні наявна така група підмета:

Ворог, здатний запустити відповідний вірус або проникнути у потрібний йому термінал, може завдати величезної шкоди. – An adversary capable of implanting the right virus or accessing the right terminal can cause massive damage. (An enemy that is capable of launching the virus or penetrating the terminal it needs can cause great harm).

Обговорення результатів. Результати дослідження великих груп підметів в англійських реченнях та опублікованих перекладах англійською мовою українських речень загалом підтверджують обґрунтованість висловлених вище гіпотез про тенденцію в англійському мовленні та перекладах до зменшення групи підмета та про існування обмежень на таке зменшення у разі певних лексико-синтаксичних і комунікативно-семантичних обмежень на зменшення в англійському мовленні та перекладі англійською мовою групи підмету англійського речення. Група підмета англійського речення може (суттєво) скорочуватися у таких випадках мовлення, у тому числі перекладацького: 1) коли для побудови речення можна застосувати конструкцію there (here) is…(are…), формальний підмет it, смисловий підмет, представлений особовими або неозначеними займенниками (I, we, you, one тощо), "розщеплюваний" підмет (що складається з іменникової групи та правостороннього описового означення, вираженого применниково-іменниковим словосполученням, інфінітивним, дієприкметниковим, герундіальним або інфінітивним зворотом чи підрядним означальним описовим реченням), підрядне підметове речення, персоніфікований підмет із метафоричним дієсловом-присудком (характерна для англійського

мовлення модель речення, що рідко використовується в українському мовленні) та інвертовану модель речення, де велика група підмета розташована після дієслова-присудка (вона часто використовується у такому виді текстів, як анотація книги тощо).

Велика група підмета англійського речення звичайно не скорочується в мовленні (включно з перекладацьким) тоді, коли вона є цільною і нероздільною та представлена однорідними підметами, іменниковою групою-підметом з прикладкою або з обмежувальним означенням, вираженим словосполученням або підрядним реченням, іменниковою групою-підметом з однорідними означеннями або підрядним підметовим реченням, відповідно.

Обговорення перекладів Google Translate. Завдяки запровадженню у 2016 р. глибокого самонавчання із застосуванням штучних нейронних мереж автоматичний перекладач Google Translate демонструє значний прогрес у якості перекладів.

Висновки. Отримані результати дослідження потребують подальшого уточнення на основі ширшого аналізу більшого матеріалу англійського мовлення (у тому числі перекладацького) із метою повного виявлення сфер дії узусного принципу більшої ваги (довжини) другої, як правило, присудкової, частини речення та різного роду обмежень на його дію. Такий аналіз дозволить не тільки чіткіше сформулювати зазначений узусний принцип англійського мовлення, а й ефективніше навчати студентів адекватному перекладу англійською мовою на основі її узусу поширених в українському мовленні (на відміну від англійського) речень з великою групою підмета.

Аналіз тих перекладів англійською мовою українських речень із великими підметами, що залишаються незмінними за довжиною, показує, що в англійському узусі існують речення з великими групами підмета, які можна назвати цільними, оскільки вони не зазнають значних трансформацій у перекладі, на відміну від тих великих груп підметів, до яких можуть застосовуватися різні трансформації скорочення. Цей факт має значення для навчання студентів перекладу з української мови англійської мовою, адже чинний в англійському узусі принцип переважання за довжиною групи присудка речення над групою підмета

має певні обмеження на його дію, і студенти повинні знати всі випадки таких обмежень на дію зазначеного принципу: велику групу підмета українського речення можна залишати у перекладі англійською мовою тоді, коли: 1) велика група підмету в українському реченні виражена а) групою однорідних підметів, б) групою підметів, що мають у своєму складі іменник або займенник та обмежувальне означення, виражене підрядним реченням або словосполученням, 2) коли в англійському реченні а) можлива інверсія головних членів речення, б) міститися прикладка до іменникової групи-підмета, в) можливе використання у підметниковій групі обмежувального означення-словосполучення або іменникової групи з обмежувальним означальним підрядним реченням, в) можна вжити підрядне підметове речення та 3) можливе використання групи підмета, що складається з іменникової групи та кількох однорідних означень до нього.

Проведений аналіз, крім того, засвідчує, що переклад як прирівняння мовленнєвих актів і дискурсів вихідною та цільовою мовою є надійним інструментом виявлення особливостей будови двох задіяних у перекладі мов. Зокрема, це дослідження показує, що для української мови порівняно з англійською мовою в узусному плані характерне вживання великих груп присудків, що відбиває її особливості кодування важливої та неважливої, нової та старої, рематичної та тематичної інформації. Разом із тим, висновок про неможливість трансформації великої групи присудка з певними семантико-синтаксичними характеристики в українсько-англійському перекладі показує тотожність узусу двох мов у цьому плані і може бути певним індикатором тотожності або подібності мов у плані вживання окремих структурно-семантичних видів великих підметів, а це вже може сигналізувати про ту ділянку мов, де можливо шукати певну мовну фреквенталію, хоча, зрозуміло, для цього потрібно формулювання відповідної гіпотези та проведення універсологічного дослідження.

Серед **перспектив дослідження** можна назвати подальше уточнення мовних характеристик підметів українських речень, до яких можна або не можна застосовувати трансформацію членування або компресії (скорочення) в англійському перекладі,

чи таке явище послідовно спостерігається у всіх галузевих (художній, науковий, технічний, військовий, юридичний, економічний тощо) різновидах перекладу, і чим можуть пояснюватися частотність застосування такої трансформації у зазначених видах перекладу. І, зрозуміло, особливо перспективним видається дослідження (не)можливості та (не)обов'язковості застосування трансформації скорочення великої групи підмета речення в інших парах мов, задіяних у перекладі, зокрема, тих, де вихідна мова характеризується більшою частотністю речень з великою групою підмета у мовленні порівняно з цільовою мовою.

Стосовно перспектив автоматичного перекладача Google Translate можна вневнено сказати, що завдяки самонавчанню із використанням великого масиву паралельних (українських та англійських) газетних та художніх текстів він зможе навчитися перекладати українські речення з великими групами підмета із врахуванням принципу більшої ваги другої (присудкової) частини англійського речення, як їх перекладає перекладач-людина.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Федотова Н. О.* Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Н. О. Федотова. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут філології, 2008.

2. *Glosbe* // Electronoc Resource. https://glosbe.com/en/uk

3. *Francis E.J.* 2010. Grammatical weight and relative clause extraposition in English. // Cognitive Linguistics. – 2010. – № 21. – P. 35–74.

4. *Timyam N.* A Contrastive Study of the Caused-Motion and Ditransitive Constructions in English and Thai: Semantic and Pragmatic Constraints / *N. Timyam, B. Bergen* // Contrastive Studies in Construction Grammar. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. – P. 137–169.

Надійшла до редколегії 11.12.17

V. I. Karaban, Dr. Of Philology, Prof.,
A. V. Karaban, PhD (Philology)
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

The Usage End-Weight Principle in English Speech and Ukrainian-English Translation

The article verifies the hypothesis about the English usage end-weight principle in speech and Ukrainian-English Translation as exemplified by translations of

extended subject groups, and uncovers some limitations on its validity. The principle is found to work in cases of the possibility to reduce the subject group length and to be violated in cases of English extended indivisible subject groups. In this respect, translations by human translators and the improved Google automatic translator are compared to determine whether and to what extent the latter observes this usage principle. Discussed also are implications of the study for training qualified translators from the mother tongue.

Keywords: *end-weight principle in English usage, English speech, translation from Ukrainian into English, extended subject group transformations.*

В. И. **Карабан**, д-р филол. наук, проф.,
А. В. Карабан, канд. филол. наук, преп.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

Узусний принцип "большего веса второй половины предложения" в английской речи и украинско-английском переводе

Верифицируется гипотеза об узусном принципе большего веса второй половины предложения в английской речи и украинско-английском переводе больших групп подлежащего, а также определенные ограничения на его действие. Показывается, что этот принцип соблюдается в случаях возможности уменьшения длины подлежащего и имеет ограниченное действие в случае больших нераздельных групп подлежащих. В этом плане сравниваются также переводы переводчиком-человеком и усовершенствованным переводчиком Google Translate для выяснения того, насколько последний придерживается данного узусного принципа. Обсуждаются импликации знания его действия для подготовки профессиональных переводчиком с родного языка.

Ключевые слова: *английская речь, принцип большего веса второй половины предложения, перевод с украинского языка на английский, трансформации большой группы подлежащего.*

УДК 81′255.4:821.111 (73)

T.P. Andrienko, PhD (Philology), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

HISTORICAL STYLIZATION OR ARCHAIZATION IN TRANSLATION?

This article studies the strategies of rendering chronological time and artistic time in translation based on the comparison of naturally aged and strategically archaized multiple translations. Archaization is studied in a